

כמה עיקרים לפולמוס התזמורת / נתן אלתרמן

1

גם בין השוללים – שלילה צודקת שיש להתמיד בה – את עמדתה של התזמורת הישראלית בעניין ריכארד שטראוס, יש רבים שאינם תופסים נכונה את מהותה של המחלוקת. לפי תפיסה מוטעית זו, אנו חולקים כאן על קבוצת מוסיקאים נאורים, אנשי תרבות מובהקים שעמדתם צודקת מבחינת גישתם לערכי הרוח והאמנות, אלא שבכל-זאת עליהם להביא בחשבון כי בעוונותינו הרבים יש להטות אוזן בתקופתנו גם לנימוקים שאינם מתחום התרבות והרוח, נימוקים פרימיטיביים, כמובן – של זיכרונות ואסוציאציות ורגשות – שאין ברירה אלא לקבל את דינם.

כך מקובל על רבים מן הציבור, אלא שהאמת היא אחרת. האמת היא שהתנגדות לעמדתה של התזמורת הישראלית בעניין זה היא מערכה תרבותית מובהקת נגד גילוי של מקצוענות פרימיטיבית פסבדו-רוחנית, אשר מצוות מניעתה אינה שונה ממערכות אחרות של ביעור-הבערות ושל מניעת תופעות המסכנות את בריאות הציבור. סופר "מעריב, אהרן דולב, שהעמיד עניין זה על הפרק, בשעה האחרונה לפני הקונצרט המיועד, ומערכת העיתון אשר שיוותה את ההיקף הראוי וההדגשה הראויה לפולמוס קצר ונמרץ זה – שבעקבותיו נסוגה התזמורת הישראלית (אמנם רק לפי שעה) מכוונתה לכלול בתכנית הקונצרט את ראש הרייכס-קאמר-מיוזיק של היטלר – ראויים לתודתם של כל שוחרי התרבות בישראל.

2

להבהרת הדברים כדאי לקבוע קודם-כל עיקר אחד: כל אותן טענות הבאות להוכיח כי ריכארד שטראוס לא היה אנטי-שמי שבהכרה, או אנטישמי בעל כורחו, או היה בכלל אדם חלוש-אופי, אינן טענות לעניין. אף לא מידת חבירותו במפלגה הנאצית. הדבר הקובע הוא שריכארד שטראוס היה חלק מהותי, רשמי ומוכר, במכונה הנאצית הממלכתית העקובה מדמיו של העם היהודי. הוא היה חלק בה לא רק כאזרח פלוני, שהזדהה עם המשטר, אלא הפירוש מכוח סמכות ממלכתית שקיבל בשל מוניטין שלו באמנות המוסיקה, והוא ניצח על מלאכת-הדמים של המגלב הנאצי בתחום חיי התרבות בגרמניה, כשם ששאר המומחים של היטלר פעלו בתחומים אחרים, כולל הטבח בפועל. וזאת בתקופה שבה עוד לא היה תוקף אפילו לנימוק "הכורח", או "הפקודה", שכן באותו פרק-זמן עזבו גדולי אנשי-הרוח של גרמניה את גבולות המדינה, ואילו הוא נשאר בה לשרת את צלב-הקרב.

זהו הדבר הקובע ולאחריו באמת לא חשוב אם היה ריכארד שטראוס אנטישמי גדול או קטן או אם לא היה אנטישמי כלל.

וכיוון שלא אנטישמיות של ריכארד שטראוס קובעת, אין צורך להזכיר יחד אתו את דוסטויבסקי ואת צ'כוב ואת שופן, כפי השמות שהעלו כמה וכמה מבין המשתתפים בימים אלה בפולמוס-שטראוס, שקבעו כי גם בין גדולים אלה "היו אנטישמים מוצהרים" או כאלה "שהעירו לפעמים הערות אנטישמיות".

על אחת כמה וכמה שמצרפים לרשימה זו – כפי שמצאתי בן המאמרים והמכתבים שנתפרסמו לענין זה – גם את מנדלי מו"ס ויל"ג ופרץ סמולנסקין, שגם הם "הציגו את היהודים באור עכור". הברקה אחרונה זו מאירה לא באור עכור, חלילה, אלא ממש באור שבעת הימים, את מידת האבסורד שאליו עשויים להגיע בעלי הגיון מדומה, כשהם סוטים מן הנושא.

3

לכן, שעה שאנשי התזמורת טוענים כי יש לנתק את המוסיקה של ריכארד שטראוס מן ההקשרים שאינם מענינה ולראות רק אותה בלבד, ראוי לעיין מה פירוש הדבר.

כדי לשלוף את האירוע המוסיקלי, שהתזמורת התכוונה לזכות בו את מאזיניה בישראל, מאותם "הקשרים", יש לעשות דבר שאינו נעשה כלאחר-יד, אלא הוא מצריך גם קצת מאמצים מיוחדים. שכן יש לנתקו לא רק מדברי הצוואה של הוברמן, מייסד התזמורת הישראלית, שאמר כי תזמורת זו לא תנגן את ריכארד שטראוס לעולם, -

ויש לנתק את האירוע המוסיקלי הזה לא רק מבין יצירות אחרות של אותו קומפוזיטור, כגון ההימנון שחיבר לפראנק, רב-המרצחים של יהדות פולין, -

אלא יש לשלוף את הקונצרט המיועד הזה ולחלצו בכוח כם מתוך ים הדמים והדמעות של אותה תקופה, מתוך אימת המוות וזעקת החרדה העצורים בתוכה, -

כן במאמצים רבים אפשר, כמובן, להצליח במלאכה זו של חילוץ ושל "ניתוק קשרים", ולהשאיר בקונצרט המיועד הזה רק את המוסיקה בלבד, -

אלא שמלאכה מאומצת זו אינה יכולה בכל-זאת שלא להניח עקבות וסימנים, ומסתבר כי הידיים המנגנות והידיים המוחאות-כף והידיים מגישות הפרחים לאחר קונצרט שכזה אינן יכולות שלא להיראות מאדמות במקצת, חכליליות ולא מיין.

ועל חכליליות זו אי-אפשר לגזור בשום פנים שלא לבצבץ-ולהיראות באירוע כזה, יחד עם המוסיקה, גם לאחר שלא נשארה בו, לכאורה, אלא המוסיקה בלבד.

4

אם צירפתי לכאן עניין זה של תשואות ופרחים, עשיתי זאת לא לשם תוספת "דרמאטיות" שאינה נחוצה במקרה זה, אלא מפני שתוספת זו היא חלק ממהותו הציבורית, החברתית, המוכרחת של אירוע זה, שהתזמורת התכוונה אליו. זה טיבם של אולמי-קונצרטים, שפומבי שלהם, גם כשעיקרו מוסיקלי, הוא גם בעל משמעות חברתית, בייחוד כשמופיעה בהם תזמורת לאומית-כמעט, המתיימרת, כידוע, לייצג את ישראל לא רק ייצוג מוסיקלי גרידא.

לכן שעה שחברי התזמורת טוענים כי לא ייתכן לעסוק במוסיקה בלי ריכארד שטראוס, אין אנו מתווכחים עימם בנקודה זו, שאינה בסמכותנו ואנו עונים על כך רק דבר אחד: אין "איסור על

נגינת שטראוס בישראל" ואנשי התזמורת הישראלית רשאים בהחלט לעסוק במוסיקה זו ולנגן אותה, איש כנטיותו והבנתו, איש בחוג ובחוג תלמידיו.

אך שעה שמדובר באולם-הקונצרטים ובהופעה פומבית של התזמורת הישראלית, על כל המשמעות התרבותית והחברתית הכרוכה בכך, ושעה שאתה שומע כי הכללת ריכארד שטראוס בקונצרט נחוצה לשם שלימות "החינוך המוסיקלי של הקהל", אתה תוהה ושואל אם המושג "חינוך" לא נשתרבו לכאן בטעות. חינוך מאיזו בחינה? מבחינת התעלמות מאותם קשרים וסבכים של זוועה ושל זעקה אשר סילוקם הוא חילול כל מושגי תרבות אנושית וכל הכרוך בהם? חינוך לאטימות מקצוענית חשוכה? לפילי סטריות טרקלינית, לאיפול נאור של כל חושים והיגיון?

5

נכון, מניעתה (הזמנית לפי שעה) של שערורייה תרבותית זו, שאנו דנים בה, אינה מתקנת הרבה בתחום הפרוץ של מערכת יחסינו החברתיים עם גרמניה. הארץ מוצפת סחורות גרמניות, מכוניות, מקלטי-טלוויזיה, מצרכי מותרות, בליווי מתמיד של צלצלי-פרסומת המהללים את הטכניקה הגרמנית, את "היסודיות הגרמנית" שאפשר לסמוך עליה, כפי שהוכח מכבר לעיני כל ישראל.

אז יש רעה רבה אף יותר מכל אלה. שכן כנגד נחשול מסחרי זה אתה יכול להתגונן, לפחות התגוננות מדומה, על-ידי שאתה נמנע מלהיגרף בו בענייני תצרוכת פרטית, מה שאין כן לגבי תופעות אחרות שאינך יכול שלא להיות קשור בהן, מאחר שהן מחייבות אותך, אף בעל-כרחך, ונעשות בשם הציבור הישראלי כולו.

כגון משלחות מורים ישראליים לגרמניה ומשלחות תלמידים, והופעות ריקוד ובידור של אמני ישראל בגרמניה, וכגון – אם נזכיר רק פרט אחד מתוך שפעה מחרידה שאינה זוכה לפרסום רב – השתתפות ישראלית בתערוכת בגדי-ילדים-ותינוקות, בקלן של גרמניה, תערוכה שיצרנים ישראליים הציגו בה אפילו נעליים קטנות.

דברי-מחאה שנשמעו כנגד זוועות אלו חוזרים ונשנים עד שהם דועכים בסופו של דבר, ולנוכח כל אלה יש לך רושם כי אין ברירה אלא להתחיל לטפס על הקירות מרוב חימה וחוסר-אונים. אך אם אמרתי כי דברי-המחאה דועכים, לא אמרתי את העיקר.

6

באורח פאראדוקסאלי הגענו לידי כך שנחשול זה של אבדן כל אמת-מידה וקריטריון וסייג – בממדים שהעם היהודי לא ידע כמותיו בתולדותיו – לא רק חדל לעורר מחאות, אלא שהוא הולך ונעשה צידוק להמשך ההתפרקות.

גם תוך כדי פולמוס-שטראוס נשמעה טענה זו, שדברי מחאה נגד התזמורת הישראלית אין להם שחר כל זמן שהציבור הישראלי נוסע בפולקסוואגן ורוכש מכשירי-טלוויזיה גרמניים. בלהט ההנמקה הזאת הגיע אחד הסופרים אף לידי קביעה חותכת כי מחאותינו נגד התזמורת תהיינה מוצדקות רק אם נוותר על כל קשרי מסחר תועלתיים ועל קשרים דיפלומטיים עם גרמניה ואם נחליט עי שגרירנו, במקום להתקבל אצל קיזינגר ולהגיש לו כתב-האמנה, היה צריך לירוק לו בפרצוף ולפנות עורף ולהסתלק.

שכן אם מדברים על עקרונות, הרי שכך יש לעמוד עליהם...

להט עקרוני זה, של הכל או לא כלום, להט אשר רבים וכן טובים נתפסים לו מדי פעם – יש בו רק חסרון אחד: הוא חסר כל עיקרון, שכן הוא מעמיד הפקר כנגד הפקר. שכן היחס החי אל הדברים אינו זה של ברירה בין הסתאבות עד הקץ ובין יריקה בפרצוף וסוף-פסוק וילך הכל לאבדון, אלא יחס של עקרונות ברורים ותקיפים הקובעים את ההבדל בין להיטות התועלת הפרטית והתענוגות האישיים, במסחר עם גרמניה, ובין הדברים הצריכים להיעשות במישור הממלכתי, עקרונות הקובעים אפילו את ההבדל הסמוי והחשוב כל כך, בין ייצוא סחורות סתמיות לגרמניה ובין משלוח צעצועי-ילדים לקהל הגרמני, או הבאת צעצועים משם לכאן. שכן, יש הבדל – הבדל דק אך תהומי – בין הגשת כתב-האמנה לראש-ממשלה גרמני מטעם מדינת ישראל, על-ידי שגריר יהודי, ובין מאמציו של אותו שגריר לעידוד הופעות של רקדנים יהודים לפני קהל גרמני אלמוני. ויש הבדל בין טקס הגשת כתב-האמנה ובין תיאורי הצלחתה של להקת-באלט ישראלית בגרמניה, אשר לאחר הופעתה, כפי שנמסר בעיתונים, עלה המסך חמש-עשרה פעמים. לעניין זה, אגב, כדאי אולי לקבוע תקנה שבמגעים עם קהל גרמני יתחייבו אמנים ישראליים ומשלחות-נוער ישראליות, ולהקות-באלט מישאל, להיקרא לא ישראליים, אלא יהודים, כדי שיהא ברור כי המרקדים באותה הצגת-מחול לפני קהל גרמני בגרמניה, הם יהודים צעירים ויהודיות צעירות, דבר שהתואר ישראלי מטשטש אותו. זה יעמיד את הדברים באור נכון יותר וימנע גם משהו מן ההסברה המבישה, הנלווית להופעות כאלו, כגון שאנו באים להראות לגרמנים את הטיפוס היהודי החדש, השונה מן היהודים והיהודיות שעמדו אל מול היורים על שפת הבור כשהם חובקים את ילדיהם בחיקם.

7

ואסיים במה שהתחלתי. במידה ששאלת יחסינו עם גרמניה גולשת לתחום יחסי התרבות והרוח, עלינו לדעת כי תהום זה אינו בר-היתרים רבים יותר, אלא להיפך, סייגיו חמורים וקובעים יותר. משום כך, שעה שאנשי חוגים נאורים – במקרה שלפנינו: אנשי התזמורת הישראלית – טוענים לביטולם של סייגים אלה, דווקא בשם ערכי-הרוח, אין אנו צריכים להיתפס לחולשת-הדעת מחמת רום האיצטלה התרבותית שאנשים אלה לובשים. עלינו לדעת כי הסכנה האמיתית לתרבות – סכנת ההסתאבות וההתרוקנות – צפויה לרוב לאו דווקא מן "השכבות הנחשלות", כביכול. האנאלפביות האמיתית, המסוכנת ביותר מבחינת חוסר-ההבחנה בערכי-יסוד אנושיים של תרבות, מצויה בשכבות "הנחשלות" הרבה פחות משהיא מצויה לפעמים בשכבה הנקראת נאורה ותרבותית, זו אשר מעטה דק של ספציאליזציה מכסה בה על מידת טשטוש, ההופכת את התרבות למושג ריק וצורם.